

• МОЗАЙКА СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ТЕКСТИ ТА КОНТЕКСТИ •

УДК 821.161.2'06.09(092)

DOI:

ТВОРЧИЙ ТА ОСОБИСТИЙ ВКЛАД МИКОЛИ ДУБАСА У ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ПОБРАТИМІВ-В'ЯЗНІВ РАДЯНСЬКОГО ГУЛАГУ

Надія КОЛОШУК

Стаття присвячена репрезентації життєвої долі та окремих аспектів творчості Миколи Дубаса, українського дисидента, інженера, поета, мемуариста, публіциста, видавця.

Мета студії – заактуалізувати різні сфери творчої діяльності М. Дубаса, який належав до покоління діячів нашої культури й літератури, яке майже вщент знищили фізично і залишається невидимим для більшості істориків літератури та культури. У повосний час уцілілим його представникам довелося починати свій «творчий шлях» у радянських концетраках, щоби згодом, попри всі злигодні й перепони, реалізувати себе в перекладацтві чи особистій творчості. Власний літературний доробок М. Дубаса невеликий, натомість головні зусилля він прикладав до видання альманаху творчості колишніх політв'язнів «Біль» (1990 – 1999) і книг своїх товаришів по недолі. У статті докладніше розглянуто першу поетичну книгу М. Дубаса «Осінній колаж» (1997) – головні мотиви та поетику.

Літературознавиця зробила **висновок**, що невелика обсягом поетична спадщина М. Дубаса становить неповторну сторінку нашої літератури, а разом із його подвижницькою діяльністю як збирача й упорядника унікальної творчості гулагівських в'язнів та загиблих патріотів України (книги Мирослава Кушніра, Богдана Когута, Леоніда Дністрового, Андрія Худя й ін.) заслуговує на пошану та вдячну пам'ять нащадків; його внесок в українську культуру є взірцем самовідданого служіння Батьківщині. Принагідно авторка статті також висловила застереження з приводу того, як легко наша культура втрачає пам'ять про знакових особистостей, що були кривавими жертвами в підмурівку нашого державотворчого сьогодення й майбутнього; на жаль, вони почасти й за умов незалежності стають жертвами дивоглядної стихійності наукових пошуків, що не сприяють виробленню національного канону культури й літератури, а навпаки, провокують до чергових фатальних помилок, до необґрунтованих (модних і добре оплачуваних) захоплень і, зрештою, увінчуються драматичними розчаруваннями, які повторюються в нашому суспільно-культурному просторі з прикрою послідовністю.

У праці застосовані прийоми культурно-історичного, біографічного, антропологічного та герменевтичного **методів**.

Ключові слова: покоління митців із ГУЛАГу, лірика і спогади М. Дубаса, дебютна книга «Осінній колаж», альманах «Біль», книги «сталінських» в'язнів.

Микола Васильович Дубас – знакова постать недавнього українського минулого, котра не повинна загубитися в нашій історії й, зокрема, в історії літератури. Що нині відомо про цю неординарну людину? Електронна «Енциклопедія сучасної України» подає стислу довідку словацького україніста Миколи Неврлого (від 2008 р.), яка повторюється в інших довідниках і з якої дізнаємося, що це громадсько-політичний діяч, поет і публіцист, член НСПУ з 1998 р., за фахом – інженер-конструктор у галузі електроенергетики, репресований у сталінські часи. Публікуватися почав у 1960 р.; відомі його псевдоніми та криптоніми: Микола Грабковецький, Микола Ланець, М. Д. Реабілітований 1991 р., після розвалу Союзу [11].

Однак варто дещо уточнити. Микола Неврлий помер того самого року, що й М. Дубас; очевидно, довідку пізніше редагували без участі автора. Про фах інженера-конструктора відомо, що М. Дубас дійсно отримав інженерну освіту й заробляв цим фахом на життя; мав 13 авторських свідоцтв на винаходи. Про репресії: неповнолітнім був заарештований на шкільному випускному екзамені та засуджений на 10 років таборів суворого режиму за участь у підпільній юнацькій організації «Наша зміна»; був звільнений за указом Верховної Ради СРСР про неповнолітніх у 1954 р., але «без зняття судимості» – із відповідними наслідками в подальшому житті.

Народився М. В. Дубас 30 листопада 1932 р. в селі Метенів (нині Зборівського району Тернопільської області); помер 24 лютого 2019 р. у Канаді, у віці 86 років. Указане в «ЕСУ» місце кончини «Львів», очевидно, є помилкою [див.: 14]. Після звільнення з радянських концтаборів та служби в армії (разом це тривало упродовж 1949–1956 рр.) М. Дубас закінчив електромеханічний факультет Львівського політехнічного інституту (тепер НУ «Львівська політехніка»). Служба у так званому «стройбаті» (будівельному батальйоні) на Камчатці, особливо ж для українця з вічним клеймом «українського буржуазного націоналіста», мало чим відрізнялася від перебування у концтаборі, про що довідуємося зі спогадів М. Дубаса. У третій книзі спогадів є епізод, коли кадебісти викликають його на черговий допит (уже в часи «хрущовської відлиги») і погрожують, згадуючи про армійську службу: «Та не в армії ти служив, а в “военизированном стройотряде”, і судимості ніхто з тебе не знімав – її з тебе може зняти лише Верховна Рада Союзу, якщо напишеш клопотання, а... ми попросимо за тебе» [5, с. 78]. Написане «клопотання», звісно ж, не задовольнили.

Проте юнак-українець зумів закінчити шкільну освіту ще в армії (через заочну форму навчання) й отримати атестат із російської школи, а опісля повернутися на батьківщину, хоча деякі деградовані командири-землячки, що вислужувалися в радянському війську, «щиро» радили йому обрати той колаборантський шлях, яким ішли самі, – стати запопадливим «хохлом» і служити гнобителям. Повернувшись до Львова й закінчивши вищу освіту, М. Дубас майже до пенсії працював на посаді інженера у Львові, займався автоматизацією процесів виробництва в енергетиці. І лише в 1990-х посправжньому почалася його літературна творчість, видавнича й редакторська діяльність. А встиг зробити чимало – не так для власної літературної кар’єри, що залишилася скромною та непомітною для української критики, як для вшанування пам’яті своїх

побратимів – в'язнів радянського ГУЛАГу. Відгуки про його власну творчість – це нечисленні рецензії (Лесі Храпливої-Щур, Дмитра Нитченка, Василя Гориня, Дмитра Герасимчука й ін.), виступи на презентаціях та імпрезах (зокрема, Ігоря Калинця у 1997 р., Євгенії Божик у 2002 р.), а також листовні оцінки друзів чи людей спорідненої долі – Ігоря Качуровського, Федора Погребенника, Миколи Сарми-Соколовського, Василя Борового, Миколи Неврлого й ін.

Микола Дубас належить до особливого покоління нашої культури й літератури, про яке мені випала нагода писати у статтях 2015 – 2018 рр., присвячених табірній поезії, – це майже знищена фізично й невидима для більшості істориків літератури ланка нашої поетичної традиції. У повоєнний час недовиткам цього покоління довелося починати свій «творчий шлях» у радянських концетраках, щоби згодом, попри всі злигодні й перепони, таки реалізувати себе як перекладачі або митці. Саме від старших серед них наші шістдесятники перейняли естафету боротьби за незалежність та гідність поневоленої нації, коли якоюсь мірою став можливим легальний розвиток української культури завдяки так званій «хрущовській відлизі» [див.: 9].

Знайомство М. Дубаса з відомими нині дисидентами-шістдесятниками почалося ще в 1960-х рр.: у бібліографічному покажчику, підготовленому до 75-ліття за безпосередньої участі ювіляра, вказані знайомства з В'ячеславом Чорноволом (серпень 1961), Миколою Петренком, Борисом Бобинським, Михайлом Осадчим, Михайлом Горинем, Оленою Антонів, Ритою та Борисом Довганями (1962 – 1970), Іваном Дзюбою (1963), Іваном Світличним (вересень 1971), Василем Стусом (січень 1972) та ін. [2, с. 25–26]. Однак у спогадах поет і мемуарист чітко зазначив головні мотиви, які стримували його (очевидно, й інших «мічених») від активнішої участі у шістдесятницькому русі з моменту його зародження:

«Микола з висоти своєї семирічної Голгофи – відбутих-перебутих гулагівських мандрів – внутрішньо почувався старшим від нього [ідеться про знайомство з М. Осадчим. – *Н. К.*], як, до речі, і від Вячеслава [Чорновола. – *Н. К.*], на ціле покоління. Для нього були вони зовсім юними. Сприймав він їх з певним почуттям заздрості, як належних до щасливішого, аніж Миколине, нового покоління, яке, взявши на себе тягар служіння українському слову, українській культурі, не знатиме цькувань, арештів, допитів, судилищ, сибірських етапів, гулагівських зон. Тоді так хотілось того часу, що аж вірилося, що він настав. Був то час недовготривалих ілюзій хрущовської відлиги. Ілюзії дуже швидко розвіялися. [...] Себе до шістдесятників (у повному розумінні цього визначення) Микола не зараховував – у самвидаві не публікувався, жодних протестних листів не підписував, у групових акціях участі не брав. Але цінності, які вони обстоювали, поділяв – вони були співзвучні його світосприйняттю, тому з багатьма із них підтримував дружні контакти, популяризував і поширював серед довірених приятелів їхні друковані й самвидавні твори. Того було достатньо, щоби заслужити увагу відомих органів» [5, с. 157, 195].

Натомість у роки української незалежності М. Дубас розгорнув активну видавничу й організаторську співпрацю з новими громадськими організаціями та багатьма

учасниками дисидентського руху. Він очолював науково-дослідницький відділ Львівської організації «Меморіал» (1991–1998), став редактором та упорядником альманаху творчості колишніх політв'язнів «Біль» (1990–1999), редактором журналу «Воля і Батьківщина» (від 1995 р.).

Невеликий літературний доробок М. Дубаса – це його спогади (три книги: «Шлях починався в негоду. Окрайці споминів» (2001), «На чужих широтах. Окрайці споминів. Книжка друга» (2003), «На стриженому коні. Окрайці споминів. Книжка третя» (2011)), сім поетичних збірок, включно з останньою книгою вибраного («Осінній колаж» (1997), «Рядки з хробачками» (1997), «Прозірки» (1999), «Календар від дідуся Миколи» (2000), «Клаптики» (2002), «П'ятсот клаптиків» (2007), «Щем кленового зорепаду» (2012)), а також публіцистичні книги: «Слова постмовчання» (2002), «На зламі століть: про побачене, почуте, прочитане...» (2015). Він виступив співупорядником книг «Український Національний Фронт: дослідження, документи, матеріали» (2000) та «Невпокоєне серце: Поезія, проза, матеріали до життєпису» (2005) Мирослава Кушніра, історико-краєзнавчих і літературно-мистецьких збірників «Золочівщина: минуле і сучасне» (2006), «Золочівська гімназія “Рідної школи” 1921 – 1939 рр.» (2011). Тривалий час був редактором журналу «Воля і Батьківщина» (1995 – 2003). Автор наукових публікацій, передмов до літературно-художніх і культурологічних книг, численних публіцистичних статей, рецензій, репортажів, споминів в українських та зарубіжних виданнях [2, с. 30–42; 3, с. 3–7].

У спогадах М. Дубаса, а також у вірші «Зборів» (1995) є знакова деталь його дитинства: рано захопившись книжками, він змалечку хотів бути... Тиктором. Його земляк із Золочівщини Іван Микитович Тиктор (1896 – 1982) – відомий у міжвоєнній Галичині видавець українських книжок, власник успішного видавничого концерну. Як не дивно, наївна дитяча мрія Ольця (так називали М. Дубаса в його дитинстві; згодом дитяче ім'я Ольцьо стане спорідненим до вигаданого імені автобіографічного персонажа у другій книзі спогадів – Ол, тобто «один лагерник») збулася вповні. Автор післямови до третьої книги Дубасових «окрайців споминів» Василь Горинь високо оцінив його внесок у благородну культурницьку й просвітницьку справу українства:

«А ще Микола Дубас ініціатор створення, упорядник і редактор, упорядник чи співупорядник низки книг, серед яких антологія “Повстанська ліра”, поетичні книги Мирослава Кушніра, Петра Василенка, Михайла Осадчого, Миколи Петренка, Романа Качурівського, Володимира Ковалика, Анни Волинської, Петра Процика, спомини Андрія Кордана-“Козака”, дослідження “Український національний фронт”, книга-фоліант “Золочівщина: минуле і сучасне” тощо; доведення до друку рукописів незабутнього Богдана Когута та багатьох інших авторів. Ті редакторсько-видавничі проекти часто відсували на “потім” його власні творчі письменницькі задуми, але він знав, що хтось мусить здійснювати ці “видавничі проекти”, що Львів у кожную епоху повинен мати свого Тиктора» [1, с. 412–413].

У 2015 р. мені випала нагода познайомитися з Миколою Васильовичем, спочатку через електронну пошту, а потім особисто: 6 червня 2015 р. я приїхала у Львів на

його запрошення, щоб поговорити про укладені та під його редакцією видані випуски альманаху «Біль», котрі виходили у 1990-х роках. Незадовго до зустрічі, у 2010 р., я згадала ці видання у своїй статті, пов'язавши їх випуск із часописом «Зона» [10]. Микола Дубас написав мені, щоби зробити уточнення: «...Вважаю за необхідне звернути Вашу увагу на неточність одної фрази, а саме (цитую): “Можна стверджувати, що часопис [“ЗОНА”. – Н. К.] постав як продовження альманаху “БІЛЬ”. Відповідально заявляю, що крім спорідненої тематики ці два видання нічого не пов'язувало» (із листа від 8.05.2015) [4]. Зустріч відбулася вдома у поета і видавця; він показував свої книжки й матеріали зі свого архіву, деякі з них відібрав і подарував мені.

Через певні обставини я відклала свій намір написати статтю про лірику та спогади М. Дубаса на невизначений час, а невдовзі від його колишнього однокласника-лучанина прийшла звістка, що на початку 2019 р. М. Дубас помер. Він перебував у Канаді, куди переїхав до дружини й дітей. Вони ж виїхали ще раніше до батьків дружини, які були змушені втікати зі Львова у часи Другої світової, перед приходом радянських «визволителів». Тобто родина М. Дубаса опинилася за кордоном у часи так званої горбачовської «перебудови», щойно з'явилася можливість покинути країну, у якій вони повсякчас відчували себе під ковпаком КДБ через «неблагонадійність». А він сам жив між двома домівками: приїздив до Львова ненадовго, щоби закінчити найважливіші видавничі справи та впорядкувати майнові проблеми.

Про альманах «Біль» треба писати окреме дослідження. Це було перше в Україні видання творчості колишніх політв'язнів, задумане на першому (установчому) засіданні львівського Клубу репресованих, створеного в 1989 р. у рамках всесоюзного (на той час) товариства «Меморіал». У третій книзі «окрайців споминів» М. Дубас згадував: «... Голова клубу Оріся Матешук висловила думку, що треба збирати в'язничні пісні, вірші, а також спогади, і записувати у товстий зошит, який назвала рукописним альманахом. Власне, Миколі запропонували збирати, редагувати тексти та вносити їх у той товстий зошит. Від пропозиції він не відмовився, але сприйняв її, якщо можна так висловитися, легковажно. Словом, як, наприклад, колись до доручення редагувати стінну газету в школі» [5, с. 280]. Насправді ж, це було не школярською забавою, а важкою працею, масштаб та обставини якої годі уявити, якщо не брати до уваги, що упорядник працював із рукописними матеріалами (ці аркушки бачимо на деяких світлинах у спогадах М. Дубаса), які надсилали йому люди досить похилого віку, – їх треба було зробити текстом, придатним для публікації.

Альманах виходив у 1990–1999 рр., видано 8 випусків у 6-ти книгах, які нині є бібліографічним раритетом. Видавець – Львівська обласна організація «Меморіал»; упорядник і редактор – незмінно М. Дубас. Основні розділи у змісті випусків альманаху: «З давноминулих літ», «Сув'язь слів, дротів і ґрат», «Спогади», «Тюремні графіті», «Пісні з-за ґрат». Тобто альманах представив прозу, поезію, мемуаристику, графіку авторів, репресованих тоталітарним режимом переважно у 1930 – 1950-х роках ХХ ст. Серед опублікованого були й твори відомих письменників – Бориса Антоненка-Давидовича, Григорія Кочура, Надії Суровцевої, Дмитра Паламарчука, Богдана Кравціва,

Зореслава (С. Сабола) та ін. [див.: 8]. У цитованому вище листі М. Дубас повідомив: «Щодо альманаху “Біль”, то перше число появилось у 1990 році, спершу як самвидав у 17-ти примірниках (див. ж[урнал] “Соціалістична культура” 1990, № 10, с. 10–11), а згодом у цьому ж році під егідою Львівської організації “Меморіалу” ім. В. Стуса у повноцінному поліграфічному виконанні. Упродовж 1990–1999 років побачило світ вісім випусків альманаху з усталеною рубрикацією і в однотипному графічному оформленні заставок й обкладинок. У зв’язку з відсутністю фінансування у 1999 році альманах, а також видання “Бібліотека альманаху “Біль” (вийшло друком п’ять поетичних книг меморіальної тематики), на жаль, припинили своє існування» [4].

Деякі науковці, досліджуючи історію українців у ГУЛАГу, примудряються не помічати цих видань донині, не кажучи вже про літературознавців – жодних літературознавчих досліджень нема. На презентації своєї монографії «Українки в ГУЛАГу: вижити значить перемогти» (2017 р.) авторка зі Львова на моє запитання про М. Дубаса та його працю спокійно сказала, що не знає ні альманаху, ні упорядника і не зацікавилася ними. Може, через те головну думку її дослідження виразно підкреслює назва, із якою навряд чи би погодилася більшість табірників: їхнє підневільне й післятабірне існування аж ніяк не зводилося до виживання, у ньому домінувало прагнення зберігати людську гідність – у тому числі через творчість та добродійність, через активну допомогу іншим.

Для мене книги, що появились у світ завдяки діяльності М. Дубаса-упорядника й належали авторам, про яких наразі ніхто й ніде не згадує, стали відкриттям і болісним потрясінням. Вони показують, як легко наша культура втрачає пам’ять про людей, котрі повинні би бути в ній пошанованими з огляду на те, що вони стали кривавими жертвами у підмурівку нашого сьогодення й майбутнього, тому не повинні забуватися та знецінюватися. Однак наразі бачимо зовсім іншу тенденцію: розпорошеність, стихійність зусиль науковців не сприяє виробленню того, що називаємо національним каноном культури і що повинне оберігати нас від необдуманих кроків, фатальних помилок, необґрунтованих захоплень і, зрештою, прикрих розчарувань, які повторюються в нашому суспільно-культурному просторі з прикрою послідовністю. Ще й гірше: замість консолідованих зусиль для об’єктивного вивчення маємо неприкритий протекціонізм щодо «своїх» «героїв» та «геніїв» і знецінення всіх інших, хто не вписується в інтереси протекціоністів.

Уперше про зв’язок трьох-чотирьох поколінь української літератури ХХ ст. (включно зі «сталінськими» табірниками), котрі героїчними зусиллями підтримували ідею боротьби за незалежність у найтрагічніші часи, написала у своїх ґрунтовних монографіях львівська дослідниця Ірина Роздольська. Докладніше вона вивчала поезію УПА [13] та літературний феномен Січових Стрільців [12], визначаючи поняття покоління, слідом за видатними філософами і вченими – Х. Ортегою-і-Гассетом, Карлом Маннгеймом, П’єром Бурдьє, Казимежом Викою й ін., – як певного типу безсумнівний зв’язок між людьми в єдиному історичному й культурному просторі, зі схожим пережитим досвідом, виявленим співучастю в інтелектуальних, політичних, соціальних рухах свого часу [12, с. 30–59]. Докладали значних зусиль до вивчення української поетичної традиції

в її героїчній поколіннєвій тягlostі Микола Самійленко, Федір Погребенник, Тарас Салига, Микола Ільницький, Юрій Ковалів та інші літературознавці. Однак справжнє дослідження поезії М. Дубаса в цьому контексті ще не відбулося.

Важливо не забути про книги, над якими М. Дубас ретельно працював у свої останні роки на батьківщині, проте, як бачимо з його спогадів та листів, відчував прикре розчарування результатами своєї праці, оскільки вона не стала важливим здобутком для нас, його співвітчизників.

У листі від 7 серпня 2015 р. він писав: «Одні згадану творчість [публіковану в альманасі «Біль» лірику табірників. – *Н. К.*] взагалі не вважають літературою чи, у кращому випадку, біялітературним маргінальним явищем. Інші – акцентують у своїх дослідженнях на мотивах резистансу, чомусь оминаючи притаманні невідлучній поезії мотиви страждання, смутку, туги за рідним краєм і рідними, болу за втраченим тощо» [4].

Наразі йдеться лише про поетичний доробок М. Дубаса і докладніше про його першу поетичну книгу, у якій його побратим Микола Самійленко (упорядник антології табірної лірики «3 облоги ночі», 1993) побачив безсумнівний талант. У листі від 30.04.1997 він радив авторові:

«Друже мій! Ти чистої води – лірик! Поет – лірик. Лагідне в тебе серце, тепла, як дитяче дихання, душа, добре слово і думка не категорична. Саме це має тебе вивести на слово, на “пісню” таїни людської душі, на психологію людини як такої. Твій вік ще такий, що ти встигнеш іще цього досягти. Ота відкритість, щирість душі, яка в “Листі до рідного краю” та в “Тості...” говорять про тебе найбільше як про лірика. Будь ним, Миколо!» [2, с. 65].

Загалом у листі старшого побратима оцінки були далеко не компліментарні: «Відкриття ти не зробив. [...] І нам, смертним, не рівнятися тут [тобто не рівнятися до Т. Шевченка, М. Кушніра – «явищ космічних». – *Н. К.*], і не обов'язково. Ти не новатор» [2, с. 65]. Однак у першій збірці «Осінній колаж» М. Самійленко вказав на найкраще: «Лист до рідного краю», «Камчатка – півострів...» та ще з півтора десятка поезій. Про що була перша збірка, складена з віршів тривалого періоду (окремі датовані ще 1949 роком, більшість – двома датами, тобто початковою і, очевидно, датою авторського редагування), і в чому їхня вартість?

Передусім підкреслимо тему, яка, попри суворий присуд М. Самійленка, таки стала відкриттям його молодшого колеги, – тема малої батьківщини. Львів, Зборів і Золочів, річка Стрипа й села над нею, рідний хутір Лан, старе замчище й дороги рідного краю – не просто топоніми (із конкретними назвами!), а повноцінні «герої» або неповторні поетичні образи-деталі у віршах М. Дубаса. Про це виразно говорять назви деяких поезій: «Золочівський замок» (1950 – 1979), «Повернення до Львова» (1956 – 1984), «Гологори» (1987), «Освідчення Львову» (1972 – 1994), «Зборів» (1995). Як у свій час Гораций та інші античні поети вводили місцеві реалії у свою поетичну творчість, увічнивши тим самим для всіх прийдешніх поколінь, так і поет із української Галичини,

свідомо чи мимовільно, писав не просто про рідне, а про конкретно найменоване, повсякчас дороге його серцю, як знаки рідної землі. Він творив образ обжитого, із давнім культурним корінням краю своїх предків – «Він перебув віки» («Гологори», 1987) – на противагу холодній, пустельній і байдужій до його долі чужині, котра шмагала «лихими вітрами з чужих роздоріж» («Етап», 1950, Мордовія). Здебільшого образи в цій антитезі «рідне – чуже» кориговані спогадом із майбутнього, тобто витворюється ще й часова антитеза (минула юність – сьогоднішній день):

Я озирнувся. Там життя стежина,
Коротка, від дитинства до в'язниці,
Із краю пісні, меду і пшениці
У край снігів мертвотних і чужинних.
(«Згадки. Недоплетений вінок», 1954).

Не замерз, не розбився об кручі,
В Україну – мій оберіг –
Продирався крізь кедрачник колючий,
Не шукав обхідних доріг.
(«Де звисали над сопками кручі...», 1956 – 1994).

Особливо проникливі й щемливі рядки присвячені дитинству та ранній юності ліричного героя, брутально обірваній арештом: «...Простягнулась дорога життя / Від дитинства, від школи, від мами / В крижану заметіль небуття» («Безіменні могили», 1952 – 1989). Дитинство постає як далекий прекрасний сон, а юність – як тяжкі випробування в неволі; особисті переживання накладаються на історіософські роздуми про долю українця, яку до кінця своїх днів М. Дубас бачив під постійною загрозою: «Вік двадцятий – такий молодий – / Вів малого мене над стави срібносяйні за руку... [...] / Вік двадцятий дотоптує ряс – в мене нелад глибокий із ним, / Закрутив він мене в смерч війни, у ГУЛАГ, у реакторів подих, / В надпотужні потоки людей, інформацій, енергій, машин... / Кожен день я тікаю від них, але, пробі, – втекти від них годі. / Хіба в сні, у яких мені сяє ставів голубінь...» («Ще не було війни. Вік двадцятий – такий молодий...» з розділу «Подорожі у дитинство», без дати).

Зрозуміло, що у змалюванні юності М. Дубас найближчий до інших авторів свого покоління і схожої табірної долі. Цілий спектр злигоднів і страждань («конвої та пси», холод лютих зим, непосильна каторжна праця, «і зневаги, і глуму тавро» – найпромовистіші деталі) він умістив у болісні рядки, які склалися ще в часи перебування у конццентрах: під віршами стоять дати 1950, 1953, 1954, 1956 і позначення місць перебування – Мордовія, Явас, Омськ, Камчатка, Мис Завойка тощо. Найупізнаваніший символ християнської культури постає в незвичному перенесенні до сибірських снігів:

Розп'яли його без хреста,
Розп'яли на колючих дротах,
Здротувавши пророчі уста,
Присудили конати в снігах.

(«Великоднє», 1950 – 1991).

Мотиви християнських свят часто притаманні віршам табірників: такі вірші писали не лише для себе, а й для побратимів, щоб підтримати їх, нагадати про святощі, збережені в душі з надією на повернення до рідного дому. Однак вірші М. Дубаса і в цій темі відзначаються особливо виразною деталізацією: він пише про конкретні вулиці, райони міста, трамваї, храми тощо: «Гординського форми, Бутовичів шрифт, / Віньетки Кульчицької, ЕКО-ві шаржі / Й ікон Куриласових клич до молитв» («Освідчення Львову», 1972–1994).

Як для поета з такою біографією, перша книга містила зовсім мало лірики закличної, громадянської, пройнятої мотивами героїчної боротьби чи палкого патріотизму: вірші «Гасла» (1949), «Бій» (1974), «Родовід повстанця» (1992), «Книга книг» (1974), об'єднані у розділ «Страчена юність», та ще десяток – у розділ «Хвиля», написаний у переддень і на початках незалежності, коли пробудилась надія: «Оживемо, відродимось, браття!» («Вже, здавалось, навік забулось...», січень 1990). Ліричний голос М. Дубаса був меланхолійним, сумовитим, пронизаним стримуваним болем. Це цілком відповідало його характерові – скромному й наполегливому, схильному до самотніх роздумів і вдумливої праці.

Як писав до нього Ф. Погребенник у листі від 19.12.1995: «Ви робите – тихо, без великого ляменту і самореклами, як справжній подвижник – велику і благородну справу. Разом із “Зоною” київською львівський “Біль” складають дві сторони нашої трагічної мужності, утверджуючи торжество правди, справедливості, національної гідності. У літописному мартиролозі нашої боротьби за волю згадані видання займають своє чільне місце, будуть завжди перестерігати українців перед небезпекою відродження того режиму, за яким тужать деякі вчорашні наші комуністичні сучасники» [2, с. 64].

Очевидно, голосніший і впевненіший тон не був притаманний львівському подвижникові.

Окреслення настроїв першої поетичної книги М. Дубаса буде неповним, якщо не сказати про мотив тривожного переживання найголовнішої екзистенційної проблеми, яка не втратила своєї актуальності й до нинішніх днів. Власне, про переживання його автобіографічним героєм проблем русифікації, відбирання національної пам'яті, деградації колонізованої української культури більше дізнаємося зі спогадів, а у віршах вони звучать нечасто. Однак у його поезії це гостра нота застороги: «Знов засвітяться зорі і дні будуть тліти / В чужомовній липкій і марній круговерті, / Де ні духу, ні імені Твого у світі, / Україно! Невже?.. – Ні! Не можеш Ти вмерти!» («Поїзди мене носять по світу...», 1976, місце – «На Світіязі»).

Поет-лірик, як бачимо, був вірним громадянином і самовідданим подвижником своєї країни. А ще він прагнув бути дійсно майстром і працював над своїми віршами вимогливо й наполегливо. Йому було притаманне тонке відчуття слова і прагнення плекати його виразність та силу. Освіченість і поетична культура відчутні в тому, як М. Дубас повсякчас звертався до української та світової класики: є вірш-посвята «Пам'яті Євгена Маланюка» (1968), вірш із ремінісценцією з Б. Кравціва («Другові-однокамерникові», 1995) та посилення на угорця-романтика Ш. Петефі («Кайдани (З Шандора Петефі)», 1993); згадки про «Кобзар» як національну святиню («Книга книг», 1974) та «Апостола черні» Ольги Кобилянської («В давні дні, пам'ятаєш, у червні...», 1996); пройняті емпатією вірші про Литву («Сльоза на дюнах», написаний у 1972 р. після акту самоспалення 18-річного литовського патріота Ромаса Каланті), Вірменію й інші республіки («Фінал імперії», 1998) тощо.

Він не відмовлявся від мовної гри (писав навіть акростиhi: «Прапор» і «Герб», 1994) та формальної вишуканості й копіткої роботи над формою, про що свідчать три сонети з німецьким епіграфом із Йоганнеса Бехера («Згадки. Недоплетений вінок», Омськ, 1954), недатовані переклади з української за мотивами лірики Юзефа Лободовського (вміщено у збірці вибраного «Щем кленового листопаду»).

Схильність до іронії і скепсису виявлена в афористичних фразках-мініатюрах М. Дубаса, із яких складено наступну, після дебютної, збірку «Рядки з хробачками» (1997), цикл «Клаптики» у збірці «Прозірки» (1999); згодом вони склали книги «Клаптики: мінівірші» (2002) та «П'ятсот клаптиків: мінівірші» (2007). Їхня тематика переважно сучасна й розмаїта – від самооцінки й рефлексії («Давно відомі судження-думки, / Просіяні крізь часу сито, / Уклавшись у римовані рядки, / Звучать і нині ваговито» – «Саморецензія») до насмішок над владою чи людською недолугістю («Не пізнаєш людину до ладу, / Поки доля не дала їй владу» – «Випробування владою»). Очевидно, поет записував афоризми упродовж тривалих років, перш ніж зібрав та оприлюднив, продемонструвавши добрий смак і досвід видавця та редактора. Через те заголовок в останній книзі мінівіршів має на титульному аркуші розширений варіант: «П'ятсот клаптиків передуманих, переспіваних, перелицьованих», а вірші вигадливо зібрані у «в'язки» та розділи-цикли – «клаптики ЛЮДИНОПРИГЛЯДНІ», «клаптики ТРОХИКПИННІ», «клаптики ЧАСОПЛИННІ», «клаптики СЛОВОПЛЕТНІ», «клаптики ВЛАДОСПОГЛЯДАЛЬНІ» [7]. Кілька іронічних афоризмів входили ще до першої книги як перелицьовані на глумливі частівки «шедеври», котрі радянським дітям доводилося завчати напам'ять: «Партія веде / В льохи еНКаВеДе» («Гортаючи шкільну хрестоматію»).

Отже, невелика обсягом поетична спадщина М. В. Дубаса становить неповторну сторінку нашої літератури, а в сукупності з його подвижницькою діяльністю збирача й упорядника унікальної творчості гулагівських в'язнів та загиблих патріотів України (книги Мирослава Кушніра, Богдана Когута, Леоніда Дністрового, Андрія Худя й ін.) заслуговує на пошану та вдячну пам'ять нащадків. Його заслуги перед українською культурою мають бути взірцем самовідданого служіння Батьківщині. Щоб місце

достойників не посідали нахаби-самозванці, щоб істинна людська цінність ніколи не втрачалася. Як писав він сам: «Ціну справжню людям визначали / Сприйняття чужого горя і печалі» [7, с. 17].

Список використаної літератури

1. Горинь В. «Неси мене, коню, по чистому полю!..» // Дубас М. На стриженому коні. Окрайці споминів. Книжка третя. Львів: НВФ «Українські технології», 2011. С. 407–414.
2. Дубас М. Бібліографічний покажчик / упоряд. та наук. ред. Василя Гориня. Львів: б. в., 2007. 84 с.
3. Дубас М. Бібліографічний покажчик (доповнення до покажчика випуску 2007 року). Львів: НВФ «Українські технології», 2013. 24 с.
4. Дубас М. Листи 2015 р. (особистий архів авторки).
5. Дубас М. На стриженому коні. Окрайці споминів. Книжка третя. Львів: НВФ «Українські технології», 2011. 416 с.
6. Дубас М. Осінній колаж. Львів: Поклик сумління, 1997. 136 с.
7. Дубас М. П'ятсот клаптиків: мінівірші. Львів: НВФ «Українські технології», 2007. 124 с.
8. Зайцев Ю. Д. Біль // Енциклопедія сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-40933>
9. Колошук Н. Необхідність вивчення табірної поезії як віртуально-цілісного феномену // Волинь філологічна: текст і контекст. Збірник наук. праць. Вип. 20. Аналіз та інтерпретація тексту. Луцьк: Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. С. 17–30.
10. Колошук Н. Часопис «Зона»: вияв народної пам'яті про репресії та ГУЛАГ // Слово і Час. 2010. № 1 (589). С. 18–27.
11. Неврлий М. Я. Дубас Микола Васильович // Енциклопедія сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-21984>
12. Роздольська І. Літературний феномен Українських Січових Стрільців: функціонування та структура покоління: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.
13. Яремчук І. Під знаком вогню: генетичний контекст і естетична природа поезії УПА: монографія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. 212 с.
14. In Celebration of Mykola Dubas (November 30, 1932 – February 24, 2019). URL: <https://turnerporter.permavita.com/site/MykolaDubas.html>

References

1. Horyn, V. (2011). "Nesy mene, koniu, po chystomu poliu!..". *Dubas M. Na stryozhenomu koni. Okraitzi spomyniv. Knyzhka tretia*. S. 407–414. Lviv: NVF "Ukrayynski tekhnolohiyi", Ukraine.
2. Dubas, M. (2007). *Bibliohrafichnyi pokazhchyk / uporiad. ta nauk. red. Vasyilia Horynia*. Lviv: b. v., Ukraine.
3. Dubas, M. (2013). *Bibliohrafichnyi pokazhchyk (dopovnnennia do pokazhchyka vypusku 2007 roku)*. Lviv: NVF "Ukrayynski tekhnolohiyi", Ukraine.

4. Dubas, M. Lysty 2015 r. (osobystyi arkhiv avtorky). Ukraine.
5. Dubas, M. (2011). Na strynozhenomu koni. Okraitsi spomyniv. Knyzhka tretia. Lviv: NVF "Ukrayinski tekhnolohiyi", Ukraine.
6. Dubas, M. (1997). Osinniy kolazh. Lviv: Poklyk sumlinnia, Ukraine.
7. Dubas, M. (2007). Piatot klapytykiv: minivirshi. Lviv: NVF "Ukrayinski tekhnolohiyi", Ukraine.
8. Zaitsev, Yu. D. Bil (2003). *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny* / redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrayiny, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrayiny, Ukraine. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://esu.com.ua/article-40933>.
9. Koloshuk, N. (2015). Neobkhidnist vyvchennia tabirnoyi poeziyi yak virtualno-tsilisnoho fenomenu. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst. Zbirnyk nauk. prats. Vyp. 20. Analiz ta interpretatsiya tekstu*. S. 17–30. Lutsk: Skhidnoevropeyskyi nats. un-t im. Lesi Ukrayinky, Ukraine.
10. Koloshuk, N. (2010). Chasopys "Zona": vvyav narodnoyi pamiaty pro represiyi ta HULAH. *Slovo i Chas*. № 1 (589). S. 18–27. Ukraine.
11. Nevryi, M. Ya. (2008). Dubas Mykola Vasyliovych. *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny* / redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak [ta in.]; NAN Ukrayiny, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrayiny, 2008. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://esu.com.ua/article-21984>. Ukraine.
12. Rozdolska, I. (2020). Literaturnyi fenomen Ukrayinskykh Sichovykh Striltsiv: funktsionuvannia ta struktura pokolinnia: monohrafiya. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, Ukraine.
13. Yaremchuk, I. (2006). Pid znakom vohniu: henetychnyi kontekst i estetychna pryroda poeziyi UPA: monohrafiya. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, Ukraine.
14. In Celebration of Mykola Dubas (November 30, 1932 – February 24, 2019). URL: <https://turnerporter.permavita.com/site/MykolaDubas.html>.

Надія Колошук – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки (вул. Волі, 13, Луцьк, 43025, Україна).

Nadiya Koloshuk – Dr. Sc. (Philology), Professor, department of the theory of literature and foreign literature, Lesya Ukrayinka Volyn National University (Voli Avenue, 13, 43025, Lutsk, Ukraine).

E-mail: n_koloshuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6656-2004>.

CREATIVE AND PERSONAL CONTRIBUTION OF MYKOLA DUBAS TO PRESERVING THE MEMORY OF FELLOW-PRISONERS IN THE SOVIET GULAG

Nadiya KOLOSHUK

The paper is dedicated to representation of the destiny and some aspects of the creativity of Mykola Dubas, Ukrainian dissident, engineer, poet, memoirs' author, journalist, publisher.

Aim of the study: Topicalize various fields of the creative activities of Mykola Dubas who belonged to the generation of figures of our culture and literature, almost physically destroyed and invisible to most historians of literature. In the post-war period, its surviving representatives had to start their "creative journey" in Soviet concentration camps, so that later, despite all kinds of difficulties and obstacles, they could implement their potentials as original authors or translators. M. Dubas' own literary output is small – he devoted, instead, his major effort to the publication of the almanac of the works of former political prisoners *Bil'* [The Pain] (1990–1999) and the books of his comrades-in-misfortune. The article examines M. Dubas's first book of poetry "The Autumn Collage" (1997), the leading motifs and poetics being presented in greater detail.

The literary scholar has arrived at the **conclusion** that M. Dubas's poetic legacy, small as it is, constitutes a unique page in our literature and, together with his ascetic activity as collector and compiler of the unique writings authored by the GULAG prisoners and fallen patriots of Ukraine (books by Myroslav Kushnir, Bohdan Kohut, Leonid Dnistrovyi, Andriy Khud' et al.), deserves a respect and a grateful memory of the posterity; his contribution to Ukrainian culture is the sample of a selfless service to Ukraine. On the occasion, the authoress expresses the warning of how easily our culture loses the memory about iconic personalities that were bloody victims in the foundation of our nation-building present and future. Regrettably, to some extent, these, even in the time of independence, come to be victims of a miraculously bizarre spontaneity of scholarly research, which do not help the elaboration of the national cultural and literary canon, but, on the contrary, provoke further fatal mistakes, unfounded (fashionable and well-paid hobbies), and, finally, are crowned with dramatic disappointments recurring with a ghastly consistence in our socio-political space.

The work employs the techniques of cultural-historical, biographic, anthropological and hermeneutic **methods**.

Keywords: generation of the Gulag artists, lyrics and memoirs of M. Dubas, *The Autumn Collage* debut book, *Bil'* [the Pain] almanac, books of former "Stalinist" prisoners.

Стаття надійшла до редколегії: 03.01.2024.

Прийнята до друку: 24.02.2025.